

csülői közé tartozom; de engedje meg nekünk is, mint vidékieknek, hogy azt, a mit mi itt a helyszínén tapasztalunk, elmondhassuk. Mi nem úgy vagyunk, mint némely nagy városi, a ki a vidéki dolgokat egy pár hűséges vidéki embere szájából tudja meg, még pedig nem olyformán, a hogy vannak, sem úgy, a hogy ő, t. i. a városi, szeretné hogy legyenek, hanem úgy, a hogy a referáló akarja neki tudtára adni. Mi a helyi érdekeket, illetőleg statusunk vidéki érdekeit tapasztalásból ismerjük s midőn ezekért emelünk szót, egyházunk egyetemes jólétét tartjuk szemeink előtt. Bem mondotta Piskinél: „Ha nincs hid, nincs haza.“ Mi azt mondjuk: Ha nincsenek a székelyföldi unitáriusok, nincs unitárius status Magyarországon ez idő szerént. Az emberek semmiben sem nagyobbak, mint egymás kicsinylésében. Győzzük meg egymást arról, hogy egy az érdekünk t. i. ahaszentegyházunk, iskoláink virágzása, nemzetünk fejlődése, mivelődése. Ezekben élünk mi. A korai fénylés fényes helyen romlásunkra lehet. Gravitaljunk arrafelé, a merre gravitacionk ez idő szerént nagyobb jót tehet.

Most ennyit, ha úgy jó, máskor többet.

SÁNDOR JÁNOS.

III.

A középtanodai oktatást még folyvást hiányosnak találjuk; érezük, hogy oly magas fölszínre nem emelkedett, a melyen életet és tanulmányt egymással öszhangba hozva, sőt egymással kibékítve: a serdülő növendékeket az élet legegyszerűbb problémái megfejtésére bár közelítőleg is előkészítse. A legújabb gymnasiumi tanterv, mely habár azon ok miatt, hogy a vegyészetet, ezt az étellel és gazdasázzal oly szoros összefüggésben levő tudományt, a középtanodákban a lehető legszűkebb korlátok közé szorítja, nem tökéletes is, mégis megjelenése, sőt a nm. cultusminister urnak a tanárképzés fontos ügyéről a napokban tett nyilatkozatai nyilvánvalóvá teszik ama szükségét, melynek hatása alatt a középtanodákat fejleszteni, újra szervezni, a tananyagot öszhangzóan beosztani, lehetőleg kifogásnélküli tantervet behozni és megállítani kell. Azért újabb és újabb tervek közöltetnek, melyek a felismert hiányok megszüntetését czéllozva, a kívánt módzatokról gondoskodnak.

Ily szempontból örömmel kell üdvözlőnlünk a „Ker. Magv.“ XIV. köt. 417. lapján olvasható „Nyilt levelet“, mely arról győz meg, hogy kicsiny seregünkben is a törekvés megvan, hogy gymnasiumainkban a jelenkor által követelt viszonyok megvalósitassanak. Miután az ügy érdekének szentsége mindnyájunktól megvárja, — a jobb meggyőződhetésért — az öszinte szót, legyen szabad e pár sorban a felmerült kérdéshez szólni; habár nézeteim a „Nyilt levélben“ foglaltakkal egyezni nem fognak is.

Ugyanis a „Nyilt levél“ írója így szól: „A sz.-kereszturi tanoda bővítése e század elejétől tanácskozásaink tengeri kigyójává vált.“ — Itt megjegyzés gyanánt elégséges annyi, hogy e század elején a bővítésről szó sem lehet. Sőt ez 1848-on, főkép 1857-en innen kerdlhetett szőnyegre. Nézetem szerint ez iskolának „fejlesztése“ igen, de

„bővítése“ egészen 1857-ig nem jöhetett szóba azért, mert ezen időig ott, nem mint most nyolcz, hanem tíz osztály volt.

Ez a tíz osztály tíz egész évet vett igénybe, míg most a kívánt VI-ik osztályal is a tanfolyam csupán kilencz évre terjedne. Élénken emlékszem, hogy 1847-ben, a mikor ez iskola küszöbét átléptem, sőt később is az osztályosoknak ilyen elnevezései voltak: a) Kis declinista = 1-ső, b) Nagy declinista = 2-ik, c) Comparista = 3-ik, d) Conjugista = 4-ik, e) Etymologista = 5-ik, f) Syntaxista = 6-ik, g) Poëta = 7-ik, h) Novitius-Rhetor = 8-ik, i) Veteranus-Rhetor = 9-ik és k) Encyclopaedista = 10-ik osztálybeli.

A ki ezen rendszer szerint Keresztúron a tanulást előlkedette, annak csupán egy évvel kelle kevesebb időt tölteni itt, mint azoknak Kolozsvárt, kik a főgymnasiumban tanultak. Ezt az aránytalanságot ki-egyenliteni ohajtván, ezen időszakban a szülők, tanulók és tanácskozók egyaránt nem a „bővítés“, hanem inkább a szűkítésen munkáltak. Ez szükséges is volt, mert a tanulók néha a poëtai, néha a novitius-rhetori osztályt elvégezve, vagy Kolozsvárra, vagy Tordára mentek és így kereszturi osztályos társaikat egy és két évvel előzték meg, a mint ez velünk is megtörtént. Ugyanis osztályos társaink csupán az encyclopaediai osztályt hagyva el és a veteranus-rhetori osztályt Tordán végezve, egy évvel előnkbe kerültek. Ezért midőn a veteranus-rhetori osztályt elvégeztük, revolutionáltunk az eszme mellett, hogy más ősszel egyenesen Kolozsvárra és nem Keresztúrra megyünk. Ezt megjegytve — az általam mindig tisztelettel emlitendő — Koronka tanár ur, azt ígerte, hogy bizonyítványt nem ad és megdorgált, szokása szerint keményen, a mivel lázba jött vérünket hűtötte le.

Ezeknek előre bocsátása után állíthatom, hogy ez iskola osztályokkal való bővítése, e század elején tanácskozás tárgyát nem képezhette, de igen a reductio és fejlesztés. Minthogy a reductio 1857-ben megtörtént, a mikor egyszerre két osztály ment Kolozsvárra, azonnal kezdődött a fejlesztés felőli komoly tanácskozás is.

A fejlesztést némelyek már akkor az osztályok szaporításával gondolták előmozdíthatónak, a gymnásialis szervezet alapján. E végből a szűk iskolát az áldozatkészség kibővítette. Így jött divatba, a VI-ik gymnásialis osztálynak Kereszturt felállítását kívánni.

Ennek csaknem megteremtője és véghagyományként is eszközölni ohajtója a tűz és széles lelkű Marosi tanár volt, kinek nagy lelkét egy öt osztályos iskola nem foghatván be, szélesebb iskolát ohajtott, nem jutván eszébe, hogy ha hasontársakra nem talál és anyagi segédeszköz nem lesz, ő is csak sisyphusi munkát fog végezni.

Ez a napirendre erőszakosan hurezolt kíváncsolom 1857 óta többször levén napikérdéssé felvetve, végre 1879-ben valóságos lázzá lett, az indokok ama faltörőjét használva, hogy Kolozsvár valóságos mostohaként tekinti Kereszturt és azért az osztályokkal való bővítést nem akarja a mi teljesen alpnélküli, ha ez iskolának 1857 óta mutatkozó fejlődésére tekintünk.

Ez iskolának 1857 előtti alakjára azért volt szükség, mert egyetlen tanára, két köztanító segédkezése mellett, a több évre terjedő tanfolyamban találta fel a biztos archimedesi pontot a tudományok kellő

mérvben való terjesztésére, mert a magán tanítás, sőt részben az osztályok tanítása is, a hosszas itt ülés által fejlettségre jutott tanulókra volt bizva.

Ma a magántanítás másodrendű neveléstani eszköz, a magán tanítók alkalmazása mellőzhető, mely ok tehát nem elegendő, az osztályllyal való bővítés általi fejlesztésre.

De van egy más ok is, melyet ilyen alakban szoktak előadni; hogy a gyermekes atyák kevesebb költéssel, évenként 6—10 növendéket taníttathatnak és többen, a kik itt öt osztályt végeztek, miután a költségtől rettegve, a tanulást távolabb levő intézetben nem folytatják, majd a felső osztály berendezése után nem maradnak az illető tananyag ismeretein kívül s elszóródva a falukon, álbölcs falusi előjárókká nem lesznek.

Tekintsük meg azonban, hogy a szülők jóreményű gyermekei Kolozsvárt mi segélyben részesülnek. Azt számokkal ki lehet mutatni. A legtöbb esetben ama segély elég arra, hogy a szülőknek egy év tanítási költségét, a mit azon esetben is kiadtak volna, ha fiaikat Kereszturon taníttatják vala, fennebb emelni ne kelljen. Ez által az említett oknak, mely az osztályokkal való bővítés általi fejlesztésre vonatkozik, az egyik része önként esedik. A másik rész pedig kellő alap hiányában szenved; mert öt osztályt hiányosan végezve, igazán lehet az ifjúból „álbölcs.“ De hozzá tehető, hogy hat osztályt végezve is valaki, szintoly hiányosan, hasonló módon lehet „álbölcs.“ Sőt ha a költéstől félve, Kereszturnál tovább nem megy, hogy a hatodik osztály ismereteit megszerezze, akkor éppen úgy, félve a költéstől, majd a hetedik osztályt nem fogja végezni és marad „falusi álbölcs.“ E szerint a felhozott ok második része épen az osztályokkal való bővítés általi fejlesztés halaszthatatlan szükségessége ellen bizonyít.

A következtetés láncolatán végig menve, mondható: hogy a midőn az aliskolákra vonatkozva, az öt osztályos szervezet elfogadva lett, tulajdonképen akkor léptünk olyan térre, a melyen a növendéknek alkalom adatik, hogy rá nézve a gymnasium felső osztályaiba eső tanulmányok elsajátítása csupán megszakítás útján legyen elérhető; mert az ötödik osztályban, a főgymnasium tananyagának a tárgyalását el kell kezdeni. Következőleg a teljes aliskola négy osztályos lehet. Ha mégis az ötödik osztály berendezve van, akkor a növendékek, a kik azt elvégezték, mintegy kényszerítve vannak a tanulást más helyen, más tanárok vezetése alatt, más módszer szerint folytatni, a mi minden körülmények között a tanítás és tanulás hiányosságát idézi elő. Midőn az aliskola részére a VI-ik osztály engedélyeztetni fog, akkor a felső osztályok tananyaga éppen a közepén lesz ketté szakítva. Vajjon ebből nem származik-e nagyobb és pedig utánpótolhatlan hiány akkor, midőn az ötödik osztály áthaladása után feltűnő mulasztást is a növendékek nagy erőfeszítéssel tudják — ha ugyan tudják — után pótolni. Ez a csekélynek látszó ok nem lesz-e elég nagygyá arra vonatkozólag, hogy a gymnasium erkölcsi célzatait még kevesebben értsék el, mint azt jelenben a tapasztalat mutatja?

Igaz ugyan, hogy az E. F. Tanács 1857-ben belátta, hogy ez iskolának a főgymnasiummal egy alakú és ennek alsó részével egyenlő

terjedelmű szerkezetre van szüksége, de ez mindenkor csupán oly mérvben volt és lesz megvalósítható, a milyenben a különböző tantestületek véleménye összeegyeztethető. Régebb ki volt mondva — de végrehajtva csak 1857-ben a kereszturi iskolának gymnasialis alapra redukálása, a miért a fejlődésről gondoskodni s első sorban arról tanácskozni is kelle. Így lett a fejlesztés érdekében az egy tanár helyébe ma négy rendes és egy segédtanár alkalmazva, megtartatván az egy tanár korabeli köztanítói létszám is.

A midőn egy tanár helyett ötöt alkalmazott az önértében alap nélkül sértett Kolozsvár, mint központ, akkor ugy mostoha atyassággal azért, hogy a fejlesztés érdekét nem tartotta szem előtt, jogosan vádolni nem lehet. Nem gondolható, hogy más intézkedésében tévedett volna, mint talán a személyek alkalmazásában. De ezek még eddig kifogásolás alá nem estek. Ha itt némelyeknek kifogásuk lenne, nyilvánítsák őszintén s mondják ki, hogy az iskola szakszerűleg rendeztetvén, az alkalmazandó tanárok, szakjaikhoz mért oklevéllel, a mit ma a tehetőség magának könnyen biztosíthat.

Azonban meg kell fontolni, hogy a midőn egy tanszéket ily módon rendezünk be, a megválasztott kezébe hatalmat adunk: használni vagy ártani, mert tőle függ a jelen nemzedék utódainak alapos kiképzése és a növendékek érzelmeinek jó vagy téves irányban való fejlesztése. Önmagunk iránti kötelesség első sorban segédkezet nyújtani arra, hogy munkássága a jóban sikeres legyen; elodázhatatlan kötelesség megragadni a módokat, melyek által magát teljesen kimivelve, a reá bízott növendékeket is nevelni képesítve legyen. Ekkor mindenek előtt a szakemberek számára egyszerre szak-könyvtár is, nem csupán történelmi adathalmaz-tár lesz szükséges. Ez a fejlesztés érdekében első helyen áll, mint az osztályokkal való bővítés, mert a tanárookra felelősséget róvunk, oly nagyot, mi előtt a gyöngye lélek, ha azt teljes egészében felfogta, közel összeroskad.

S vajjon van-e gondoskodva arról, hogy ha valakit az alkalmazott tanárok közül megtámadnának, az magát, az osztály-naplókba és az osztálykönyvekbe bevezetett sajátkezü írásával igazolhassa? Sőt az aliskolák igazgatói az osztálykönyveket a nevelésügyi bizottság elé felküldik-e csupán azért, hogy a rájuk és tanártársaikra bízott ügynek hiv teljesítése bizonyítva, a végzett tananyag mennyisége írásban is kimutatva és a felelősséggel szemben, annak mikénti kezelése előadva legyen?

Míg ezen kérdések sikeres megoldása egyfelől az egyes iskolák szervezetében nagyobb őszhangot létesíteni képessé tesz, addig másfelől a fejlesztés érdekében sürgősebbek is, mint az osztályokkal való bővítés.

Bármely tüzelkű, hazája-, szentvallása- és ezeknek virágozó állásaért buzgó szerelemtől lángoló ügybarát, inkább ohajtaná ezeknek a boldogság paradicsomát magába záró várát egy szűkebb, de erős és törhetetlen véd-, mint egy romladozott előbástyából védelmezni. Azért, ha a kereszturi iskola nekünk véd- és előbástyánk, addig ne bővítsük, szélesebbre és hosszabbra ne nyujtsuk, míg a meglevőt teljesen erős védképességtűvé nem tettük. Most az egyszer gondolatunk legyen ez, hogy ezen öt osztályos iskola a fejlődés kitünő állását érje el; mert bármikor többre lehet becsülni egy öt osztályos, egészen jó, sőt kitünő,

mint valamely ki nem elégitő helyzetben levő hat osztálylyal berendezett iskolát.

Az iskola sohasem lehet csupán kenyeret biztosító intézet, kevesek, de inkább azt megnyerni segítő többek számára. Ezért a fejlesztésnél költséget ne kiméljünk, de a bővítésben addig tovább ne lépünk, míg a jelen alakban és terjedelemben nem tökéletes, de kívánni valót hagy fenn.

Vessünk egy pillantást ez iskolának jelen, nem külső, mert ez tiszteletet parancsoló, hanem belső alakjára. Nézzük a valót és nem a látszatot. Ez iskola fejlettsége minden tekintetben üti-e a mértéket?

Hogy ne említsünk többet, a természettudományok kívánt mivelés alatt vannak-e? A rajz, ez az egyszerű mesterembert is oly közelről érdeklő tudományi műág, minő gyakorlásban részesül? Az ének és zene milyen fokon állanak?

A természettudományok ma a szántó-vető embernek is fél- és pedig jobb kezét teszik. Ezeknek kellő mérvben és pedig szakember által való kezelése elodázhatatlan kívánalom. De e célhoz tanár és rendezett szertár szükséges. Az utolsó azonban nem azért, hogy szekrényekben felhalmazott kincs felett rendelkezünk, hanem a tanulás és tanítás könnyűvé tevésére.

Mit lehet gondolni, e szak mibe kerül? Bizonyosan évenként igen oly sok pénzbe, mint a többi szak együtt; de annak kamatai jóval többre is mennének, mint a más szakokra fordított egész összegé.

Az ének, zene és rajz, vagy legalább az ének és rajz részletesen tanítatnak-e? A két első az emberiség szépérzékének felköltése és ápolása végett mellőzhetetlen. Az utóbbi épen az aliskolából kiváló mesteremberek és még, ki mondja meg, hogy kik számára szükséges.

A kereszturi iskola a néptanítók nagy contingensét adja. Ezek leginkább a földmivesek és a köznapi munkások képzői, szellemi ápolói levén, az említett három fokot ez iskolánál kiváló figyelemre kellene méltatni; mert az ifjak, ha a természettudományokból visznek is magukkal valamit a tanító-képzőbe, de a rajzból és énekből, — ítéljen maga a tanító-képző, — mondható, hogy semmit. Ezért a növendékek a képzőben eltöltendő három év alatt is, a tudományok és szépművészetek ez ágaiból képzetlen maradnak.

A kereszturi iskolának jelenben nem annyira bővítését, mint fejlesztését lehet ohajtani. Sőt most a bővítést, mi a fejlesztés rovására esnék, lehetőség és anyagi segély hiánya miatt, ellenezni kell.

A program, a mely egyházunk előljáróságát eddig vezette, dicséretes és hasznos; s az adott viszonyok között nem hogy tőle eltérni lehetett volna, hanem most sem lehet, mert jobb és célravezetőbb nem található, s mert ez szellemi életünk emeltyűjét egészen a deficitig igénybe veszi.

Azonban a program akkor lesz továbbra is fenntartható, ha annál hasznosabbat és dicséretesebbet a változott viszonyok között sem lehetne találni. De hihető, hogy a viszonyok anyagi jobb helyzetünk emelkedésével változnak, a mikor a programon lehet is, kell is változtatni.

Továbbá az eddig követett program jósága és az a kevésbé bizonyos nézet, hogy Kolozsvárt a VI-ik osztályt az algymnasiumhoz csatolni és Tordán is berendezni kellene, ha Kereszturon felállíttatnék, nem lehetnek alapos okok arra, hogy Keresztur a VI-ik osztálylyal való bővítéstől végkép elessék, hanem valódi ok szegénységünk. Száz ok közül is mindig egyedül ez áll legelől.

De ha Isten és a jó szerencse ezen egy okot állásából kivetni segít, akkor Keresztur méltán megvárja, sőt az egyházi államnak tett és nem kicsinyelhető szolgálataiért követelheti, hogy most öt osztályos és jövőben kifejlett állású iskolája tovább fejlesztésére, az első lépés, a VI-ik osztálylyal való bővítés legyen.

Mert, hogy a kereszturi iskola sohase emelkedhessék VI, sőt VIII osztályra, az kívánságnak is igen sok volna. Épen azért, mondjuk, hogy a mig mint öt osztályos nem tökéletes, addig semmi áron se bővítessék; de azután, midőn tehetségünk is engedni fogja, azonnal. Az ellenkező határozott vélemény kimondása nem egyedül a hitközségek jelenlegi „pium desiderium“ának megsértése lenne, hanem a hivek áldozatkészségére is bizonynyal károson hatna.

Ha Keresztur valaha, olyan társadalmi körrel, tudományi és műveltségi forrással bíró város lesz, mint Kolozsvár és iskolája a kívánt fejlődést elérné, akkor hiba és nagy tévedés volna az alkalmazott jó programot továbbis fentartani, hanem jobbat kellene választani. De akkor is ugy és a szerint, a mint az anyagi segély forrása megbírná, mert káros a csekély vizerőre nagyobb malmot építeni annál, mint a mekkorát haszonnal hajtani képes.

Fejlesztjük azért a kereszturi iskolát oly módon, hogy első sorban tanárokkal, lehetőleg szakemberekkel, lássuk el. Tanszerek, szakkönyvek és taneszközök szereztessenek dicséretes elégségig. A tanárok alkalmazásánál érvényesítsük azon elvet, melyre a cultusminister ur ő nm. a felekezeteket felhívni méltóztatott, miszerint kizárólag oly egyéneket alkalmazzanak, a kik tanári vizsgát tettek. A kik a vizsgát nem állották ki, azok a tanításnál köztanítói czímen működjenek — fizetésök is olyan levén — mert nem helyeselhető, ha olyanok segéd-tanári czímen és fizetéssel alkalmaztatnak, a kik jártak ugyan egyetemet, de a vizsgálatot elhagyva, vagy elfeledve, sőt attól rettegvé, egy még nem egészen kifejlett intézet gyengeségének ápolásával, a nemzet és utódainak nagy kárára tanárkodnak.

Mindenek felett ohajtandó, hogy alkalmaztassék annyi rendes tanár, a mennyinek jó fizetés adható, olyan, a mely képzettségével és kötelességével arányban áll, s a milyent más intézetek is adnak.

Tanári oklevél nélkül rendes tanár gyanánt senki se alkalmaztassék, akkor sem, ha ezt a segédeknel kényszerből tenni kellene. A szervezendő tanszékek szakszerűen rendezve, pályázat útján töltsenek be, és győzzön a jobb. A póttanárok alkalmazása a „Nyiltilvelben“ felhozott eljárás szerint czélszerűnek látszik, de egyes olyan szakra vonatkozva, a melyre rendes tanárt választani nem lehet. Midőn az elősorolt elvek teljes érvényre emeltettek, ha az említett irányban a fejlesztés bevégezve lesz és az aliskolák — valamint ez is — a jelenben elfogadott szervezet mellett intensive nem csupán közelebb jutottak a

rendelkezésnek megfelelő célhoz, hanem azt valóban el is érték: akkor *extensive* is a bővítés által fejleszthetők. És azután, de kizárólag azután, tovább terjeszkedni is lehet, ha úgy tetszik . . . Budapest felé.

1880. Január 27-én.

EGYED FERENCZ,
h.-szt.-páli unitárius pap.

KURIAI HATÁROZAT HÁZASSÁGI ÜGYBEN.

A m. k. Kuria, mint legfőbb ítélőszék elvi jelentőségű és több tekintetben fontos határozatot hozott közelebből. Ugyanis a polgári bíróságok, melyek az 1868: XLVIII. t. cz. szerint a magyarországi részekben prot. házasságok válópereit ellátni hivaták, azt a gyakorlatot követték, hogy az elvásztást, illetve a házasság feloldását kimondták, ha a kérő fél bebizonyította, hogy házastársa elmebeteg. A Kuria egy eset alkalmával abban állapodott meg, hogy csak akkor mondható ki az elvásztás, ha az elmebetegség már az összekeléskor megvolt. Ha e betegség később, a házasság tartama alatt következett be, akkor véletlen csapásnak tekintendő, mely más csapáshoz hasonlóan sujthatja a családot s nem képez váló okot.

A nélkül, hogy ezen határozat érdemleges vitatásába bocsátkoznánk, s jobbra vagy balra zászlót akarnánk bontani, egy pár észrevéltet kockáztatunk.

Ha a nevezett betegség a házasság megkötése pillanatában és előtt lappangva megvolt, akkor nem elvásztás (divortium), hanem a házasság semmis volta (nullitas) ítéletes kimondásának van és lehet helye, az lévén az elvi különbség a kettő között, hogy a megkötés pillanatában és előtt létező, de csak azután kiderülendő okok nullítás, a megkötés után előállott okok pedig felbontás (divortium) kimondására szolgálnak alapul. A kath. és prot. egyháztest itt különbözik egymástól házasság dolgában. Mindkettő nullifikál, de csak a prot. mond divortiumot (a g. kel. is pár esetben.) A kath. divortium helyett csupán elkülönít (separal). Nullifikálással újabb házasságra felszabadítás van kapcsolatban mindkét részen, divortiummal csak prot. felfogás szerint, separatioval egyiknél sem.

Ha e betegség a megkötés után áll is elő, a házasság célja épen úgy nem érhető el, mint más divortialis okok eseteiben. Gyermekek közös nemzéséről, neveléséről e baj beállta után szó sem lehet. Egyik nem lehet gyámola a másiknak, a mennyiben az ily betegek állami felügyelet és szakszerű gondozás alá kell hogy jussanak, hová sem a férfi, sem a női gyöngéd kezek nem érnek el, a mi a legtöbbször nem is lenne tanácsos. E tekintetben csupán a gondozás és ápolás költségeinek pénzzel való megtérítése foroghat fenn. De vagy van a betegnek s a ját vagyona, vagy nincs. Ha van, az fedezheti a költséget, ha nincs, az állam kell hogy gondoskodjék. Az ép félnek is vagy van,